

teményei Levéltárának igazgatói tisztét töltötte be. Patakra kerülésekor hűséges lelkési szolgálata mellett, egy súlyos küzdelmekkel tűzdelt évtizednek volt utána. Küzdelmét a rosszindulatú emberi megkülönböztetéssel, sokszor irigységgel, féltékenységgel, önzéssel és kicsinyességgel szemben vívta, amelyek időnként még emberi egzisztenciáját is veszélyeztetették. Ez a küzdelmes évtized sok energiáját felemésztette. Sikerült pataki szolgálata alatt egy nyugalmasabb életformát kialakítania. A levéltár vezetésével járó munkája mellett legszívesebben kisebb nagyobb tanulmányok írásával, publikálásával, illetve mások lektorálásával foglalkozott. Megbízott lelkészként szívesen vállalta egy-egy hosszabb időre lelkész nélkül maradt, lelkészválasztás előtt álló gyülekezet néhány hónapos gondozását, megkönnyítve az új lelkipásztorok indulását. Sokat fáradozott még családi házuk kényelmesebb otthonná tételében is.

Sokirányú tájékozottságával, jó gyakorlati érzékével mindig szívesen állott rendelkezésére a Tudományos Gyűjtemények vezetésének. Utolsó éveiben kissé kesernyessé váló, de mindig szellemesen humo-

rizáló és Istenbe vetett hitét, bizodalját tükröző szavai a Gyűjtemények munkatársi közösségének elvenségét táplálták. Szállóigévé vált barátai körében az a gyakran adott tanácsa, hogy „*hittel és humorral*” súlyos terheket el lehet viselni, Igazgatósága idején a Levéltár növekvő számban felkereső kutatók is sok segítséget kaptak tőle. Az ifjabbakat serkentette és buzdította a tudományos kutató munkára. A Levéltár általa berendezett, nemesen egyszerű, otthonos központi helyiségében mindig szívesen látta vendégül a magyar tudományos élet Patakon megfordult kutatóit, tudósait, a lelkészeket, volt tanítványait.

Amikor most emlékezésünkben hálát adunk Istennek elhívott szolgálja számára ajándékozott talentomaiért és segítségéért, úgy szeretnénk őrizni újraindult Teológiai Akadémiánk falai között, a diákok és a tanárok szívében emlékét, hogy követésre méltó magatartásából indítást és tanulságot merítsünk.

(Sárospatak, 1993. május 14.)

Szentimrei Mihály

Ötszáz éve született Grynaeus Simon

(1493–1541)

Bevezetés

Ahogy a világhírű székesegyházakban általában, úgy a bázeliben is sok híres tudós epitáfiuma megtalálható, köztük pl. Rotterdami Erasmusé. A humanista tudósfejedelem írt előszót az 1531-ben, Bázelen Grynaeus gondozásában megjelent Livius kiadáshoz. Ebben olvashatjuk, hogy Grynaeust olyan férfiúnak tartja, aki képzett az ókori nyelvek minden nemében, s így a nemes tudományok felvirágoztatására hivatott el!

Grynaeus ötszáz évvel ezelőtt az egykori Hohenzollern fejedelemség kicsiny falujában Veringenben látta meg a napvilágot. A magyar egyháztörténet úgy tartja őt számon, mint aki elsőként hirdette a lutheri reformáció tanait hazánkban. Jelen dolgozattal végigkísérhetjük mozgalmas életének főbb stációit, emléket állítva egy olyan humanistának, nyelvésznek, műfordítónak, filozófusnak és reformátornak, aki nem vérrel és karddal szerzett magának Európaszerte hírnevet, hanem tudásával, műveltségével, bölcsességével, szerénységével és békeszeretetével. Bár személye annyira nem ismert, mint pl. Lutheré, Melanchtoné, Kálviné, vagy a többi reformátoré, élete, munkássága mégis jól tükrözi, hogy ő is azon reformátorok egyike, akik nagyban hozzájárultak a reformáció tanainak terjedéséhez és az egyház evangéliumi megújulásához. Ugyanakkor életműve szép példája annak, hogyan lehetett és lehet csendben, alázattal, a „színfalak mögött” Isten ügyéért, az evangéliumért munkálkodni.

I. Svájc a 16. sz. elején

A mai német Svájc területén már a 16. sz. elejére kialakult a Német-Római Birodalomtól független 13 szuverén kis állam szövetsége, a „Dreizehnörtige Eidgenossenschaft”, melynek 1501-től Bazel is tagja. Ez a sajátos alakulat – melynek mai kanton elnevezése a 19. sz. eleje óta használatos –, ettől kezdve lényegileg 300 éven keresztül az addig kialakult bonyolult rendszerben élt tovább. A kantonok: Schwyz, Uri, Unterwalden (1291), Luzern (1332), Zürich (1351), Glarus, Zug (1352), Bern (1353), Fribourg, Solothurn (1481), Schaffhausen, Bazel (1501) és Appenzell (1513) egymással laza szövetséget alkottak és mindegyik köztársaság jellegű önkormányzattal rendelkezett. A svájciak Európaszerte zsoldosaikról és kereskedelmükről voltak híresek. Jóllehet az általános oktatási színvonal sok más országhoz képest alacsonyabb szinten állt, a humanizmus áramlata mégis betört a nagyobb városokba. A 16. sz. első évtizedeiben különösen Bazel városában talált otthonra. A svájci reformáció főleg humanista forrásokból táplálkozott. A Bazelben működő humanisták (Rotterdami Erasmus, Frobenius, Vadianus és Glareanus) egyházi állapotokat bíráló s a visszasságokat pellengető állító írásai elősegítették a reformáció győzelmét. Ezek a nagyobb városokban, így Zürichben, Bazelben és Bernben az egyházi reformok késlekedése miatt terjedtek el. Az újítás központja Zürich városa és a zürichi kanton, legfőbb vezetője pedig Zwingli Ulrich (1484–1531). A Zwingli féle reformációt, mely az 1522 áprilisában a bójttal kapcsolatos reformatori irattal kezdődött el, egy évtized múltán a

többi kanton is kezdte átvenni. Bázelen 1529 februárjában vezették be a reformációt. Ökolampad (Hauschein János), a város plébánosa híveinek erőszakos fellépése törte meg a városi tanács hosszú időn át tanúsított ellenállását. Zürich és Bazel mellett Bern, St. Gallen, Mühlhausen, Schaffhausen, Glarus és Appenzell csatlakozott a hitújításhoz, úgyhogy 1530-ra a németajkú Svájc fele protestáns lett.

II. Gyermekkor és diákévek

Grynaeus, eredeti nevén Griner Simon 1493-ban a Hohenzollern-Sigmaringen-i Veringenben (ma Veringendorf) született. Születésének pontos dátumát sajnos nem tudjuk, hiszen szülőfalujában a legkorábbi anyakönyvi bejegyzések 1612-ből valók. Korabeli portré és rézmetszet ábrázolások tanúsága az 1493-as születési év. Apja, Griner Jakab egyszerű parasztember. Édesanyja, Anna asszony három fiút hozott a világra: Jakabot, Jánost és Simont.¹ A 14 éves Simon, mint jó szellemi képességekkel megáldott gyermek bekerült a híres pforzheimi városi iskolába. A nála négy évvel fiatalabb Melanchton Fülöp iskoltársa lett, akivel életre szóló barátságot kötött. Tanárai között ott találjuk a kor jeles humanistáját Reuchlint. Átala ismerkedett meg az ókori nyelvek minden szépségével. 1512-ben, mint a latin, görög és héber nyelv baccalaureatusi fokozatával rendelkező beíratkozott a bécsi egyetemre („Baccalaureus Simon Griner ex Feringen, peritus in lingua latina, graeca et hebraica”).² Szorgalmasan folytatta tanulmányait. Rövid időn belül elnyerte a szabad művészetek akadémiai fokozatát. (Magister Artium). Érdeklődése az akkori tudományok minden ágára kiterjedt, tanult matematikát, filozófiát, természettudományokat és orvostant.

III. Kezdő tanárként Budán és Wittenbergben

Griner Simon 1520 végén Bécsből Budára jött, ahol egy iskola rektori teendőivel bízták meg. Budán ekkor két iskola működött: a Boldogasszony-templomhoz tartozó és a vári Szent György-kápolna melletti fiúiskola. Ez utóbbiban folyt az udvarbeli apródok és énekesfiúk oktatása. Egyelőre nincs pontos adatunk, hogy a két iskola közül melyiknek lehetett ő a tanára.

Magyarországra érkezésének okát sem tudjuk, csak feltevésekre hagyatkozhatunk. Elképzelhető, hogy II. Lajos nevelője, a humanista érdeklődésű Brandenburgi György örgróf meghívására érkezett Budára. Simon a bécsi egyetemen sokat hallhatott a királyi Corvina könyvtárról, mely Mátyás király korában egyike volt Európa legnagyobb és legszebb könyvtárainak. Könnyen kedvet kaphatott, hogy személyesen is felkeresse a humanisták eme közkedvelt zárandokhelyét. Ezen elhatározásában csak megerősíthette az a bécsi büntető rendelet, melyet 1520 novemberében adtak ki a lutheránusok ellen. Az a feltevés sem alaptalan, mely szerint Bécset az akkor pusztító pestis-járvány miatt volt kénytelen elhagyni. Budán megismerkedett és barátságot kötött Cordatus Konraddal, a neves hit-

szónokkal, aki egy később kelt levelében visszagondolva a budai évekre nem titkolja mi módon élvezték együtt az életet.³ Egyes források szerint nem csak a görög-latin nyelv és irodalom ismeretére tanította a magyar diákokat, hanem „a fiatalság lelkébe bőven csöpögtette bele a Luther könyveinek olvasásából merített újhíti tanítást.”⁴ Emiatt domonkos szerzetesek börtönbe zárták, ahonnan csak előkelő barátai segítségével tudott megszabadulni, majd az országot elhagyni. Másfél éves budai tartózkodását még sok homály fedi, egy azonban bizonyos, hogy nevét 1522 (tehát nem 1523!) április 17-i keltezéssel már a wittenbergi matrikulában találjuk: „Simon Griner Alpen. Magister Wienen”.⁵

A reformáció „fellegvárában” viszontláthatta egykori iskolatársát Melanchtont és személyesen megismerkedett Lutherral. A reformátor egyébként nem sokkal Simon megérkezése előtt, március elején tért vissza Wartburg várából, miután értesült arról, hogy Wittenbergben a reformációt illetően komoly nézeteltérések alakultak ki. Egyesek úgy vélték, hogy a reformáció ügye megtorpant. A Luther által rajongóknak nevezett mozgalom élén Karlstadt András teológiai professzor állt, aki néhány évvel később (1535) Grynaeusnak lesz majd tanártársa Bázelen. Sőt, mint azt majd látni fogjuk, a wittenbergihez hasonló bázeli zavargások (1538) hangadója szintén ő lesz. Simon Wittenbergben folytatta tanári tevékenységét. Elsőrenden nyelvoktatással (görög-héber) foglalkozott. Tovább mélyült a reformáció melletti elkötelezettsége.

Időközben, ahogy az a humanista körökben megszokott volt, nevét Grinnerről Grynaeusra latinosította, követve Schwarzerdet, akiből Melanchton, Hausscheint, akiből Oekolampadius vagy Geisfüsslert, akiből Myconius lett. Mindez nála egyszerű névmódosításnak tűnhet, holott az ifjú humanista és nyelvész „új nevét” Vergilius ismert művéből vette. Az augustusi aranykor legnagyobb költője „Aeneis” című művének IV. énekében olvashatunk „Grynaeus Apollón”-ról. Ebben a kifejezésben, mint helyhatározó szerepel a Grynaeus szó, a Grynaeum nevű kis-ázsiai kikötőre utalva. Itt működött ugyanis Apollónnak, a bölcsesség és tudás istenének egyik jósdája. A mű főhőse, Aeneas a grynaeumi Apollón bölcs vezetésének köszönhetően jutott el az égő Trójából Itáliába. S amint azt az egyik Grynaeusról készült metszet alján olvashatjuk, nem vált méltatlanná erre a névre, hanem „szerencsés előjelként adatott neki”. („Non nomen tantum dedit huic Grynans Apollo, ipsum etiam fausta contigit omen ave.”)

Wittenbergből nagy valószínűséggel hazautazott Veringenbe, hogy viszontlássza szüleit és rokonait. 1523-ban megnősült, első felesége Spirensis Magdolna lett.

IV. A görög-latin nyelv professzora Heidelbergben

Grynaeus 1524 januárjában meghívást kapott a heidelbergi egyetemre, Melanchton egykori „alma materébe”. 1524 júniusában, mint a görög nyelv professzora immatrikulált. Szomorúan tapasztalta ugyanakkor, hogy a Neckar menti egyetemen ekkor

még teljesen a skolasztika szelleme uralkodott. Az egyetem vezetői spártai fegyelemmel megtiltottak minden reformációval kapcsolatos elvet és tanítást. Az egyes fakultások között nem volt teljes az egyetértés. Grynaeus heidelbergi tartózkodását anyagi nehézségek is kísérték. Hogy magát és feleségét eltarthassa, elvállalta a hét szabad művészet quadriviumi tárgyainak (geometria, aritmetica, astronomia és musica) oktatását. E mellé üresedés folytán 1526-ban megkapta a latin nyelv professzori címét. Ettől kezdve a görög mellett ezt a nyelvet is ő tanította. A sok előadás meghaladta teherbíró képességét és kikezdte egészségét. 1527. március 11-én levéllel fordult az egyetemi tanácshoz, melyben ezt olvashatjuk: „Egészségi állapotom kimondhatatlanul megromlott, és nem tudom miért, de az oktatás folytatásához szellemileg kimerültnek érzem magam”.⁶ Az emiatt irányában kialakult ellenszenvet sajnos tovább fokozta, amikor kiderült, hogy barátságban áll a bázeli Ökolampaddal, s vele egyetértve zwingliánus úrvacsorátant vall.

Mindezek ellenére a heidelbergi évek nem teltek hiába, tovább gyarapította tudását és ismereteit. A professzorság mellett pl. orvostannal foglalkozott. Szorgalmasan tanulmányozta Galenus és Arisztotelész természettudományos műveit. Nem hagyott alább kutatási vágya sem. 1527-ben a Heidelberg melletti Lorsch-i kolostorban megtalálta Livius fő művének addig még ismeretlen öt kötetét. A nagy római rétor „Ab urbe condita” című, 145 kötetből álló művéből Grynaeus felfedezéséig mindössze csak az első tíz ill. a 21-40-es sorszámot viselő könyvek voltak ismertek. Az általa megtalált kötetek (41-45.) egy csapásra híressé tették a fiatal professzort. Ettől kezdve került szorosabb kapcsolatba a tudományok fejlődésével, Erasmus-sal. A „teljes” Livius, Erasmus előszavával néhány évvel később (1531-ben) Bázelen rendezte sajtó alá.

Grynaeus 1529. február harmadikától kezdődően résztvett a speyeri birodalmi gyűlésen, ahol újra találkozhatott Melanchtonnal. E gyűlésen a katolikus rendek törölték a „ius reformandit” és elrendelték, hogy a következő egyetemes zsinatig a wormszi végzéseket (1521) kell érvényben tartani, tilos bármilyen hitújítást bevezetni. A határozat ellen az evangélikus rendek április 19-én és 20-án az egyébként távollévő császárhoz (V. Károlyhoz) címzett egységes tiltakozást (protestálást) nyújtottak be. Innen ered a reformációhoz csatlakozottak protestáló, protestáns elnevezése. Melanchtontól tudjuk, hogy a gyűlés folyamán komoly nézeteltérés támadt Grynaeus és a bécsi püspök, Faber János között. A főpap egyik prédikációja nagy felháborodást váltott ki Simonból. A templom kijáratánál megkérdezte, hogyan lehetséges az, hogy egy olyan jól képzett püspök, mint ő, egy igehirdetésen belül annyi téves tanítást mondjon el? Faber zavarában és a tömegre való tekintettel látszólag higgadtan és barátságosan fogadta a tolakodó kérdést. Másnapra meghívta magához Grynaeust, hogy nyugodt körülmények között vendégszobájában beszéljék meg az esetleges vitás pontokat. Még aznap este azonban katonák érkeztek Melanchton szálláshelyére, hogy az ott

tartózkodó Simont császári parancsra börtönbe vessék.⁷ Melanchton elbeszélése szerint, amennyiben „...Grynaeust nem egy angyal őrizte volna, úgy nem tudott volna elmenekülni”⁸ a Rajna túlsó partjára barátai segítségével.

V. Grynaeus Bázelen kerül

1529 tavaszán a semlegességéről oly híres Bázelt is elérte a reformációi láz. A város polgárai kidobálták a székesegyházból az oltárképeket, szobrokat, melyek aztán a templom előtti téren állított nagy máglyák lángjainak martalékvá váltak. Ennek hatására az egyetemen többen lemondtak katedrájukról és elhagyták a várost. A hatvan esztendő örök vándor Erasmus például, aki egész élete folyamán távortartotta magát mindeféle pártoskodástól, máshol keresve nyugalmat a csendesebb Freiburgba tette át székhelyét. Feladta állását ugyanakkor a teológus Ludvig Ber és a bölcész Glaraenus. A bázeli reformáció vezetője, Ökolampad ezen megüresedett helyeket a reformációval egyetértő, képzett tanárokkal szeretne volna betölteni. A legnagyobb gondot a bölcsesség atyjának, Erasmusnak utódlása okozta. A strassbourgi reformátorok, Bucer Márton és Capito javaslatára a heidelbergi görög-latin szakos professzorra, Grynaeus Simonra esett a választás.

Ökolampad mielőtt levélben fordult volna Grynaeushoz, Strassbourgba utazott, hogy róla információkat gyűjtsön. Látogatásáról és annak céljáról azonban Bedrutus Jakab, a strassbourgi egyetem görög nyelvi professzora néhány sorban értesítette Simont, aki ennek hatására indíttatva érezte magát, hogy tollat ragadjon és írjon Ökolampadnak. Így történt, hogy Grynaeus ill. Ökolampad levele keresztezték egymást. Ökolampad március 31-én kelt levelében kecségető jóvedelemről, egészséges klímáról, kellemes városról és a könyvnyomtatás gyors fejlődéséről beszél. Grynaeus április elsejei levele viszont határozatlanságról tanúskodik. Hivatkozik rokonságára, melytől nem szeretne elszakadni és bevallja, hogy tart a Svájcban levő reformációs feszültségektől. A befejezésben mégis a reménység hangja szólal meg: „ott lenni, ahol Isten szavának engednek teret”.⁹

Ugyanezen a napon, április elsején Bázelen megjelent az a 20 cikkelyt tartalmazó Reformációi Rend, mely a híres egyetem megreformálásának alapjául szolgált. Május 8-án, tanácsi jóváhagyással elkészült Grynaeus hivatalos felkérő levele, melyet az éppen Bázelen tartózkodó Frecht Márton, Ulm prédikátora kézbesített. Ezen előzmények után Grynaeus végül is június 2-án érkezett meg a Rajna menti városba. Másnap megtartotta székfoglaló előadását Arisztotelész Retorikájából. Ökolampad Zwingli-nek írott levelében megelégedettségének hangot adva számol be az új professzor magasfokú felkészültségéről. Grynaeust elkísérte Bázelen 17 éves unokaöccse, Tamás, akit még Heidelbergben vett magához. A fiatalember nagybátyja nyomdokait követve igyekezett elsajátítani az ókori nyelveket.¹⁰

Az új egyetemi rend bevezetéséig Grynaeus többnyire tudományos munkával foglalkozott. Nem tét-

lenkedett, hiszen ekkor készítette el, Erasmus felkérésére Khrüszosztomosz (Aranyszájú Szent János) homiliáinak és Arisztotelész műveinek latin fordítását. E kezdeti időszak jó alkalmat adott arra, hogy Ökolampadhoz fűződő barátsága elmélyüljön, valamint új barátokra találjon a jogtudós Amerbach és Zwingli személyében.

VI. Angliai tanulmányút

A mozgalmas, előadásokkal és gondokkal teli heidelbergi évek után csak most, Bazelben adódott idő és lehetőség a már említett Livius kötetek kiadásának előkészítésére. Ennek befejeztével 1531 elején Grynaeus elhatározta, hogy a még tartó szabad időt kihasználva tanulmányutat tesz Angliába. Erasmus, az örök vándor, aki maga is két ízben járt a szigetországban, örömmel ellátta ajánló levelekkel. Egykori tanítványának, Lord Monjoynak írottban például ezt olvashatjuk: „Amikor e levelet Grynaeus Simon, akit az új Livius kiadásban megemlésttem, átadja neked, kérlek, segítsd őt munkájában. ...A latin és görög nyelv a kisujjában van, jól beásta magát a filozófiába és matematikába, Angliát megismerve egész biztos rögtön vágyat kap könyvtáraitok iránt”.¹¹

Grynaeus március végén vagy április elején, várakozásokkal teli szívvel indult útnak. Mielőtt azonban Anglia felé vette volna az irányt, betért Kölnbe, s meglátogatta Jossa Tielmant, Erasmus egyik pártfogoltját. Hamar barátságot kötöttek. Bazel professzorának részletesen be kellett számolnia a Freiburgban hatvanas éveit élő humanista tudós egészségi állapotáról és terveiről.

A fogadtatás Angliában az előzetes várakozásoknak megfelelően történt. Grynaeust maga a kancellár, Morus Tamás, a híres humanista vette pártfogásába. A svájci vendéget mindenható magával vitte, s kutató munkájában maximálisan támogatta. Teológiai nézeteket illetően pedig igazi vitapartnerre találtak egymásban. Arcképét nagy meglepetésére ott találta a Királyi Könyvtár Svájc teológusait ábrázoló festményei között. Eljutott Oxfordba, ahol nem csak a könyvtárakba és kollégiumokba nyert betekintést, hanem a diákok mindennapjaiba is.

A kancellár által ugyanakkor személyesen megismerkedhetett VIII. Henrikkel, akitől fontos megbízatást kapott. Anglia királya kezdetben hithű katolikusnak bizonyult, hiszen X. Leo pápától, a lutheri tanok cáfolataként megírt „Assertio septem sacramentorum” (A hét szentség bizonyítása) című könyvéért elnyerte a megtisztelő „Defensor fidei” címet. Házassága viszont bátyja özvegyével, Aragóniai Katalinnal, akit még csecsemőkorában adtak hozzá, zátonyra futott. 17 évi házasság után ugyanis beleszeretett neje fiatal udvarhölgyébe, Boleyn Annába, s ezért feleségétől, a spanyol Ferdinánd király lányától szeretett volna elválni. Elhatározásában nemcsak érzéki szenvedély vezette, hanem így akart trónját öröklő, férfi utódról gondoskodni. A pápa halogatta a döntés meghozatalát. Henrik ezt megaláztatásnak érezte, hogy Rómától függetlenül intézi el az ügyet. 1531. február 11-én az angol papság gyűlése – a ki-

rály erőteljes nyomására –, határozatot hozott, mely szerint az angol egyház feje ezentúl nem Róma püspöke, hanem a mindenkori király. Evvel kapcsolatban kikérte több európai egyetem véleményét, köztük a bázeliét is Grynaeus által.

Az angliai tanulmányút 1531 júliusa elején fejeződött be. Grynaeus VIII. Henrik válása ügyében augusztus 13-án levelet írt Zwinglinek. Egy hónap múlva pedig összegyűltek Bazelben, hogy megvitassák a problémát. A tárgyaláson jelen volt Ökolampad, Zwingli, Capito, Hedio, Phrygeo és Grynaeus. Arra való hivatkozással, hogy Henrik akaratán kívül volt kénytelen a 14 esztendősen elhunyt Artúr testvérének özvegyét nőül venni – Lutherral ellentétben –, megengedhetőnek tartották a királyi frigy felbontását. Grynaeus véleménye a későbbiekben megváltozott. Újra végiggondolva e vitás kérdést, az említett érvet mégsem tartotta elegendőnek ahhoz, hogy a már megkötött, érvényes házasságot felbontsák. Kapcsolata az angol királlyal mégsem szakadt meg, hiszen neki ajánlotta Ptolemaiosz fontos asztronómiai művének első bázeli kiadását. Az 1538-ban megjelent könyv előszavában buzdítja Henriket, hogy bátran folytassák a reformáció bevezetését Angliában.

VII. Újra Bazelben

Grynaeus, miután visszaérkezett Angliából, s a reformáció bevezetése körüli feszültségek kezdtek alábbhagyni, újra tanári hivatásának szentelte magát. Júliusban Ökolampad is hazatért Ulmból, ahová (május 11-én) a reformáció bevezetéséhez hívták segítségül. Folytatták az előadásokat az általa kidolgozott új egyetemi és iskolai tanrend szerint, mely sajnos a város önkormányzatának jóváhagyását csak a következő esztendőben nyerte el. Augusztus elsejével megkezdtek az ótestamentumi előadásokat a Teremtés könyvéről. A héber szöveget Münster filozófiai szempontból értelmezte, ezután Ökolampad teológiai fejtegetése következett, majd mindehhez Phrygio fűzött néhány építő jellegű gondolatot. Egy héttel később elkezdődtek az újtestamentumi előadások Máté evangéliumának magyarázatával. A görög szöveg fordítását és értelmezését Grynaeus végezte, majd pedig magyarázattal ismét Ökolampad és Phrygio következtek. A lekciókat du. 3 órakor tartották a székesegyház karzatán. A teológiai előadások megkezdése által újra megnyitotta kapuit a bázeli egyetem minden fakultása.

Sajnos nem sokáig folytathatott zavartalanul az oktatás. A protestáns hitújítás, mely Európa-szerte válólásháborúhoz vezetett, Svájcban is megszülte a maga csatározásait. Az első ún. kappeli csatát vallási ellentéteken kívül területi vetélkedés ösztönözte (1529). Ekkor még a szembenálló felek harc helyett a tárgyalást választották és sikerült is a békekötés. Ez a béke azonban nem bizonyult tartósnak. Két év múlva, amikor a protestáns városok a katolikus területeket elzárták a gabonaszállítók elől, a feszültségek újra kiéleződtek. A katolikusok életük megmentéséért fegyvert fogtak és a második kappeli ütközetben győzelmet arattak. 1531. október 11-én, a protestán-

sok élén álló Zwingli is életét vesztette a csatamezőn. Utódjául a zürichiek Ökolampadot szerették volna megnyerni, aki azonban november elseji levelében közli, hogy az utódlást nem vállalja. Így esett aztán a választás Bullinger Henrikre, s ő lett az új zürichi reformátor.

A svájci reformáltakat néhány héttel később újabb szomorú gyász érte. November 24-én betegség következtében hirtelen meghalt Ökolampad. A teológiai fakultás újra indítását követően mindössze 32 lekiót tarthatott. Ez alatt a néhány hónap alatt a Szentírás magyarázatában 1Móz 16-ig, ill. Máté evangéliumának 10. fejezetéig jutottak el. Grynaeus a betegágyánál sem hagyta magára barátját, mellette volt egészen haláláig. A haláltusáról írt beszámolója forrásműként szolgált (és szolgál ma is) minden Ökolampad életrajzhoz.

VIII. Bazel reformátora

Ökolampad halálával – Zürichhez hasonlóan – komoly problémává lett, hogy ki folytassa az általa elkezdetteket? A bázeli reformáció bevezetése ugyanis ekkorra még nem fejeződött be. Méltó utódjául először Grynaeusra gondoltak, s őt szerették volna megválasztani. Miután ő szerénységből ezt nem vállalta, meghívták Zürichből Myconiust. A bemutatkozó prédikációra a székesegyházban került sor, melyen jelen volt Bazel színe-java. Igehirdetését hallgatva Grynaeus a következőt súgta a kollégium vezetőjének, a lutheránus Sulzer Simonnak fülébe: „Oh, Simon, kérjük Istent, hogy ez az ember megmaradjon nekünk, mert ő aztán tud tanítani”.¹² Myconiust 1531. december 22-i hatállyal megválasztották a bázeli egyház vezetőjévé (Antistest-jévé). Ahogy Ökolampad támasza Zwingli volt, úgy lett Bullinger Myconiusé. Emellett megkapta az Újszövetség professzora címet, pedig sem doktori címmel, sem ordinációval, sőt még baccalaureatusi fokozattal sem rendelkezett! Grynaeus kárpótlásként a görög nyelv professzori címe mellé megkapta a teológia professzora címet, s így a következő évben megkezdte teológiai előadásait a Római levél magyarázata alapján. Az új Dr-i cím felvétele ellen vonakodott, mint ha előre megérezte volna, hogy ebből kifolyólag néhány év múlva komoly belső viszály robban majd ki az egyetemen (l. később).

Végül is az új egyetemi rendtartás, melyet végre a város tanácsa is jóváhagyott, 1532. szeptember 15-én jelent meg. Bevezetésére novemberben, a téli szemeszter folyamán – Oswald Bär rektorsága alatt – kerül sor. A két teológiai állást Myconius és Phrygio, a jogit Amerbach, az orvosit Bär, a három filozófiai: Münster héber, Grynaeus görög és Thorinus latin, a matematikát a teológus Wissenburg, a dialektikát a kollégium vezetője Sulzer látta el. Egyelőre hiányoztak a természettudományok és a morál tudományok előadói. Felvetődhet a kérdés: miért kellett ilyen hosszú idő az egyetemi állások megszervezéséhez? Elsősorban az anyagi fedezet hiányzott. A tanács például csak 1533. október 23-án hagyta jóvá, hogy ezentúl az egyetem minden költségét fedezi.

Grynaeus az előadások mellett egy földrajzkönyv megírásával foglalkozott, mely Amerika felfedezésének 40. évfordulóján, 1532-ben jelent meg Bazelben „Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum” (Az elődök számára ismeretlen földrészek és szigetek új világa) címen. Tovább folytatta műfordítói tevékenységét. Erre az időszakra datálható több ókori szerző könyvének német nyelvre való fordítása. Kiadásra került: Arisztotelész „A világról”, Arisztophanesz összes műve, és Plutarchosz „Van-e értelmük az állatoknak?” című műve. Ez utóbbi 1533-ban látott napvilágot, Oporinnak, az új latin professzornak ajánlva, aki néhány év múlva saját nyomdával rendelkezett, öregbítve ezzel az addig is oly híres Bázeli könyvnyomtatást.

IX. Meghívás Tübingenbe

1534. május 12-én Würtembergi Ulrich herceg, Hessei Fülöp tartománygróf segítségével Lauffennél megtámadta Fülöp pfalzi gróft és 15 év után sikerült újra visszafoglalnia saját országát. A száműzetés évei alatt megismerkedett a svájci reformációval, s elhatározta, hogy amint visszatérhet hazájába, mindent el fog követni annak bevezetéséért. Nem sokkal a győztes csatát követően strassbourgi barátaitól máris javaslatot kapott. Bucer Márton és Capito első és legfontosabb feladatnak a tübingeni egyetem megreformálását tartotta, s ehhez két reformátort ajánlott: Blauer Ambrosiust Konstanzból és Grynaeus Simont Bazelből. A fejedelem sajátkezűleg írt Grynaeusnak, aki válaszában közölte, hogy szívesen segít, amennyiben Bazel város tanácsa ehhez hozzájárul. Segítőkézsége egyáltalán nem meglepő, hiszen innen, Würtembergből származott.

A tübingeni egyetem megreformálása kapcsán Bucer érkezettnek látta az időt, hogy a lutheránus és helvét irányt követők újra asztalhoz üljenek, és megpróbálják egyeztetni a még vitás teológiai kérdéseket. Szeretett volna egy marburgihoz hasonló (1529) kollókviumot szervezni Stuttgartba. A meghívottak közül azonban sajnos csak ketten jöttek el. Schnepf Erhard, a marburgi egyetem professzora, Luther hú barátja, akit Fülöp tartománygróf küldött segítségül a tübingeni egyetemre (hogy küzdjön a Zwingli féle úrvacsoratan ellen), és Grynaeus, aki Strassbourgon keresztül 1534. október 27-én érkezett meg a würtembergi fővárosba.¹³ Hitvitájuk során hamar kiderült, hogy az úrvacsorakérdésében nem tudnak megegyezni. Ezt a tényt szomorúan kellett tudomásul vennie a néhány nappal később, október 31-én Stuttgartba érkező Bucernak.

Grynaeus novembertől kezdődően a már jóval korábban Tübingenbe jött Blauserrel megkezdte reformtevékenységét. A város egyeteme Európának azon kevés felsőoktatási intézménye közé tartozott, mely a reformáció gyors térhódítás ellenére megmaradt kizárólag a skolasztika szellemét hirdetőnek. Itt tanított egykor a neves skolasztikus Biel Gabriel, aki gyakran prédikált Arisztotelész „Etikájá”-ról. Hatását még mindig lehetett érezni. Grynaeus mindenekelőtt új tanulmánytervezetet készített, mely a két évvel korábban Bazelben bevezetett reform-renden alapult. Ebben megjelölte a nevelés előfeltételeit és főbb irányvonalait. Elrendelte, hogy ezentúl csak tudós, képzett embe-

rek kerüljenek tanárnak. A reformjavaslat kezdetben heves ellenállást váltott ki a skolasztika eszméihez görcsösen ragaszkodó tanárok között. Grynaeust és Blaurret azonban nem lehetett megállítani, s 1535. január 30-án a herceg támogatásával bevezették az új egyetemi rendtartást. A következő hónapokban sikerült néhány Grynaeusék által jól ismert, a reformációval egyetértő professzort meghívniuk, pl. az orvos Fuchs Leonhardot, a jogász Sichard Jánost és Amantius Bartolomeust, vagy a neves görög nyelvészt, Melanchton jóbarátját, Camerariust. Több professzortól ígéretet kaptak, hogy a nyár folyamán Tübingenbe jönnek: pl. Grynaeus régi barátjától, az orvos Sinapiustól Ferrarából, Bullingertől, vagy a héber nyelv professzorától Pellikántól.¹⁴ Így 1535 júniusában a bázeli visszatérés előtt nem véletlenül olvashatjuk Grynaeusnak Blaurret írott levelében: „Exulto velut victoria parta, cum video tales adfuturos theologos”.¹⁵

Grynaeust eredetileg három hónapra hívták, s mint látjuk nyolc lett belőle. Ezért most röviden kell, hogy szóljunk arról a huzavonáról is, mely ezalatt az idő alatt Bazel, Tübingen és Strassbourg között folyt. A három hónap elteltével 1535 januárjában Svájc „arany kapujában” aggódni kezdtek Grynaeust illetően. A bázeli tanács január 21-én lovaskocsit küldött, – hiába, Grynaeus nem jött. Ulrich herceg kérésére a meghívást 1535 pünkösdjéig meghosszabbították. Eljött a pünkösd és Grynaeus újra csak maradt. Ekkor a strassbourgiak írtak Bazelbe, kérve, hogy még egy esztendő maradhasson. Az újabb halasztás június 24-ig szólt, amikor is a türelmetlen bázeliak Grynaeus helyére Phrygiot, az Ótestamentum professzorát küldték. Így fejeződött be a sokak által elismert professzor reformtevékenysége Tübingenben.

Mielőtt azonban visszatért volna szeretett Rajna menti városába, néhány napot Strassbourghban töltött. Reformátor barátai, hallván a württembergi egyetemen végbement pozitív változásokról és tervekről, kérték, hogy térjen vissza és fejezze be a megkezdetteket. Hiába volt minden igyekezet, Grynaeus július 7-én visszaérkezett Bazelbe. Tiszteletére néhány nap múlva a város vezetői ünnepi lakomát rendeztek, július 15-től pedig újra előadott az egyetemen. Augusztustól kezdődően újabb próbálkozások történtek Tübingenbe történő visszahelyezésére, Myconius viszont hallani sem akart kollégája távozásáról. Tübingenben Grynaeus irányító szerepét Blaurret próbálta folytatni, ám neki közel sem volt akkora tekintélye és hatása. A württembergi egyetem megreformálása csak 1536-ban folytatódott, amikor Grynaeus és Blaurret szerepét nem kisebb reformátorok, mint Melanchton és Brenz vették át.

X. Az ifjú Kálvin Bazelben

Az 1535-ös esztendő elejére datálható Kálvin (1509–1564) felbukkanása Bazelben. Ha megérkezésének időpontját nem is, okát annál inkább tudjuk. 1534-ben I. Ferenc francia király szigorú intézkedéseket hozott „az átkozott lutheránus felekezet” hívei ellen.¹⁶ Így a Párizsban éppen pályaválasztás előtt álló Kálvinnak Cop Miklós egyetemi tanár barátjával együtt először a francia fővárost, majd a vidéki bujdo-

sás után az országot is el kellett hagynia. A protestáns üldözések elől végül Bazelben lelt nyugalomra. Megírja fő művét, az „Institutio religionis christianae”-t, mely Bazelben jelent meg 1536-ban. Bár neve az egyetem anyakönyvében nem szerepel, mégis nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy bejárta az előadásokra, és Grynaeust is hallgatta. Bazel neves professzora ugyanis 1535 őszén újra a Római levél magyarázatába kezdett, és Kálvin talán éppen ezen előadások hatására ajánlotta néhány évvel később megjelent (1539) Római levélről írott első kommentárját Grynaeusnak.

Kálvin az előadások tiszta, evangéliumi szelleme mellett nagy örömmel tapasztalta, hogy az egész város – a polgármestertől a lelkészeken és zsinaton át – az evangélium alapján áll.

Ez azonban csak kívülről látszott ilyen egységnek és szépnek. A Reformációi Rend értelmezése körül mindig voltak viták. Ökolampad halálát követően például nagy vita kerekedett az egyházi büntetés, átok és kiközösítés kérdésében. Sokakkal ellentétben Grynaeus és Phrygio nem értett egyet az úrvacsorai kényszerrel és az abban részt nem vevők ellen gyakorolt átokkal. A tanácstagok és a zsinati tagok közül már 1532-ben létrehoztak egy közös bizottságot az egyházi elnök, négy lelkész, nyolc tanácstag és négy polgár részvételével. Ennek az ún. zsinati bizottságnak 1535 ősztől Grynaeus és Myconius is tagja lett. Az itt tárgyalt kérdések és panaszok jól tükrözik, hogy a harmincas években nem minden a Reformációi Rend előírásai szerint történt.

XI. Az Első Helvét Hitvallás

A reformációt elfogadó svájci városokban különböző reformációi rendeket vezettek be. Ezért Bucer Márton uniós törekvései következő lépéseként szerte volt, ha Svájc reformátorai összejönnek, és készítenek egy általuk elfogadott egységes hitvallást. Egy újabb „uniós zsinat” összehívása, melyen mind a lutheri, mind a helvét irány képviseltette volna magát, csak 1537 májusára látszott megvalósíthatónak. Így Bucer felhívására 1536. január 30-án, Bazelben az Ágoston-rendi kolostorban összejöttek Svájc legjelentősebb teológusai, köztük Bullinger, Myconius, Grynaeus, Leo Judae és Megander – Zürich, Bern, Bazel, Schaffhausen, St. Gallen, Mülhausen és Biel városának képviselőiben. Hivatlanul ugyan, de megjelentek a strassbourgiak is, Bucer és Capito.

A hitvallási szöveg megszerkesztésének alapjául az ún. Első Bázeli Hitvallás szolgált, melyet 1534. január 21-én hagytak jóvá. Ehhez pedig egy még korábban, 1532-ben elkészült szöveget használtak fel, melynek szerzője Myconius volt. A strassbourgiak hatására ebbe az új hitvallásba bekerültek ugyan lutheri formák és kifejezések, az úrvacsora-tan mégis teljesen zwingliánus maradt. Misztikus vacsorának nevezik, melyben Krisztus testét és vérének vesszük magunkhoz szellemi értelemben. Február 4-ére elkészült a 27 cikkelyt tartalmazó „... erste symbolische Ausdruck des gemeinsamen schweizerischen Glaubensbekenntnisses”.¹⁷ A hitvallás eredetileg latinul íródott, ám a jobb érthetőség kedvéért Leo Judae németre fordította. Grynae-

usnak fontos szerep jutott a hitvallás végső megfogalmazásában, hiszen egyeztetés céljából járt Strassbourghban, Zürichben és Bernben. Az egyes városok képviselői március 27-én újra összegyűltek Bázelen, s egyhangúlag jóváhagyták a „Confessio Helvetica Prior”-t. Mivel ez a hitvallás a strassbourgi uniós elképzeléseknek csak részben felelt meg, kérésükre kiadatlan maradt. Ennek ellenére századokon át használták és magukénak vallották a svájci reformáltak. Luther örömmel fogadta az Első Helvét Hitvallást, amint az kiderül Meier Jakabnak, Bazel polgármesterének 1537. január 17-én írott leveléből. Örül, hogy a svájciak újra barátságos arcot mutatnak. Miután Myconius kezébe került e levél, így szólt: „Isten kegyelmét látom abban, hogy léphettünk az egység felé”.¹⁸

Időközben változtattak az egyetemi állásokon. Többek javaslatára Myconiust sok hivatalos elfoglaltsága miatt felmentették az újszövetségi professzorság alól. Helyére egyhangúlag Grynaeust választották meg, aki ettől kezdve két egyetemi állást töltött be (a filozófiát és az újszövetséget).¹⁹ A következő esztendőben, az 1537/38-as tanévre pedig munkája elismerésül megválasztották a filozófiai fakultás dékánjává. Az általa előadott dialektikát Carolit Péternek, a párizsi egyetem volt tanárának adta át. Carolit 1535. november 10-én, Grynaeus meghívására érkezett Bázembe és 1536. március 14-én immatrikulált.

Ebben az esztendőben egy megrázó esemény is történt. Június 12-én elhunyt a 66 éves Erasmus, aki élete utolsó esztendejét „megbetegedett aggastyánként”²⁰ Bázelen töltötte. A humanista „doctor universalis” halála mélyen megrázta Grynaeust és Erasmus hűséges barátait, Frobeniust és Amerbachot.

XII. Vita a papság, az egyetem és a tanács között (1538–39)

Grynaeus dékánságát követően életének talán legszomorúbb két esztendeje következett. Személyesen érintve volt ugyanis abban a vitában, melyet 1538. március 20-án Karlstadt András nyilvánosságra hozott tételei váltottak ki Bázelen. Karlstadt, aki egyébként 1537-ben az egyetem rektoraként működött, 214 tételben tárgyalta 2Móz 1-7-ig terjedő fejezeteit, beleszöve megjegyzéseit és javaslatait az egyetemmel, a város papságával és tanácsával kapcsolataiban.

A vitát kiváltó ok visszavezethető az 1529. április elsején elfogadott Reformációi Rend egyik pontjára, mely szerint a város tanácsának minden egyházi ügybe és személyi kérdésbe beleszólási joga van. Karlstadt javaslatai között szerepelt például, hogy: a lelkészek teljes egészében tagolódjanak be a főiskolába, s ezáltal maradjanak kapcsolatban a teológia tudományával; a papság kerüljön a teológiai fakultás felügyelete alá, így szabva gátat az egyes prédikátorok önkényességének; tanszékvezető tanár csak az legyen, aki az adott tanszék doktori fokozatával rendelkezik. Ez utóbbi tételben Myconius és Grynaeus személyes támadást véltek felfedezni. Nagyon megoszlóak voltak a vélemények. Heves vita alakult ki, amely megosztotta a tanári kart, a tanácstagokat és a város polgárait is. Különösen Myconius érezte magát személyében megsértve. Nem

véletlenül, hiszen már fentebb említettük, hogy sem doktori címmel, sem ordinációval, de még baccalaureatusi fokozattal sem rendelkezett. Mégis 1531 decembere óta az egyház elnökeként és mint a teológia professzora működött. Miután a professzori címről 1535-ben önként lemondott, azt tiszteletből és tudása elismerése jeléül Grynaeusnak adományozták.

A tanács 1539. július 26-án hozott egy, a reformációi alaptörvényt kiegészítő határozatot, mely szerint egyetértenek az egyetemi javaslatokkal. Ez tovább fokozta az ellentéteket. Myconius Bullingernek október 4-én írott levelében Karlstadtot „gonosz démonoktól megszállott” embernek nevezte.²¹ A város tanácsa október 7-én megbékélésre szólította fel a még mindig civakodó feleket. Grynaeus decemberben Zürichbe küldött levelében többek között ez áll: „Legszívesebben azonnal engedelmeskednék ezen (új) előírásoknak és a diadalt teljes egészében átadnám ellenfeleimnek, ám nem tudom hogyan fogadjam majd el azt a kollégát, aki jellemének féktelensége miatt már most képtelen bárkit is elfogadni.”²² A következő év áprilisában megfosztották a teológiai professzori címtől,²³ holott egész biztos nem jelentett volna különösebb erőfeszítést számára e fokozat megvédése. Mégsem tette, mert az új akadémiai rend mögött személyét sértő méltatlan kényszert és szellemi hatáskörének korlátok közé szorítását vélte felfedezni. Vele szolidaritást vállaló és szövetséget kötő humanista barátai között ott találjuk Oporint, aki hasonló megfontolások miatt tagadta meg a magiszteri fokozat megszerzését (görög nyelvből), s „pályát változtatva” barátaival létrehozta, a később európai hírűvé váló Oporin nyomdát.²⁴ Karlstadt, hogy tovább borzolja a kedélyeket, 1540. októberében a teológia doktorává avatta – a nála sikeres vizsgát tett – Wissenburg Farkast. A matematika volt előadója azonban új tanszékét csak Grynaeus halála után vette át.

Az 1538–39-es esztendő jól tükrözi, hogy a bázeli reformáció bevezetését követő első évtized végére megérett a helyzet arra, hogy a humanista polgári felfogás összemérje erejét az egyházas felfogással. A városi tanács, elfogadva Karlstadt javaslatait, éppen annyira volt egyháziatlan, mintha Grynaeust vagy Myconiust a humanizmus ellenségeinek neveznék. Elődjüket, a bázeli reformáció elindítóját, Ökolampadot próbálták a maga egyházszerető és puritán elképzeléseiben követni, mellyel természetszerűleg a polgári, szabadabb szellem ekkorra már kezdett szemben állni.

Nézeteltérések azonban nemcsak Bázelen voltak. Kálvinnak, 1538. április 25-én Farellal egyetemben, nagy vita és szócsatározás után el kellett hagynia Genfét. Húsvétkor nem akartak mindenkinek úrvacsorát osztani, ezért a tanács megtiltotta, hogy prédikáljanak. Kálvin távozásukkal kapcsolatban csak annyit mondott, inkább szolgálják az Urat, minthogy kiszolgálják az embereket. Nyugalomra vágyott, s májustól szeptemberig Bázelen találjuk, méghozzá Grynaeus házában. Az institúciója által híressé vált reformátor folytatta tanulmányait és privát tanári állásból ill. egyéb támogatásokból tartotta fenn magát. Grynaeushoz fűződő barátsága tovább mélyült.

E keserőségekkel teli időszak feldolgozásában még valami segítette Grynaeust. Második felesége, Lombard Katalin 1539-ben egészséges fiúgyermekkel ajándékozta meg a 46 éves professzort. Nagy volt az öröm az első, s egyetlen gyermek megérkezésekor, aki nem véletlenül kapta a Sámuel nevet. Nem is hozott szegényt apjára, hiszen Bázelen, Strassbourgban és Tübingenben folytatott tanulmányokat, majd szülővárosában a nyelv- és jogtudományok tanára lett. 1591-től kezdődően pedig, mint Bazel város jogtanácsosa működött.

XIII. A wormsi vallási megbeszélés

A harmincas évek vége felé már nem csak a helvét ill. lutheri irányt követők egyesítéséért folytak törekvések, hanem bevonták a katolikusokat is. A megbeszéléseket Hagenauban kezdték el 1540-ben, majd Wormsban folytatták és a regensburgi birodalmi gyűlésen fejezték be 1541-ben. Míg néhány kérdésben (az ember eredendő állapota, szabad akarat, az eredendő bűn és a megigazulás) megegyeztek, az egyházzal, Szentlélekkel, a gyónással és a hierarchiával kapcsolatos kérdésekben nem jutottak közös nevezőre.²⁵ A birodalmi végzést V. Károly császár, mint ideiglenes vallásügyi törvényt („Regensburgi Interim”) hirdette ki. E három megbeszélés közül a legnagyobb szerepet az ideiglenes béke meghozásában a wormsi gyűlés játszotta.

Az unióra törekvő strassbourgi reformátorok felhívást küldtek Bázelné, hogy képviseltesék magukat Wormsban. A város tanácsa Grynaeust és az egyetem akkori rektorát, Amerbachot jelölte képviselőnek. A gyűlésre végül – egy kíséreléssel – csak Grynaeus utazott el, s ezáltal a német-ajkú svájciak egyetlen képviselője lett. A megbeszélés előkészítése a katolikusokkal együtt szeptember 9-18-ig tartott. Jelen volt Kálvin, Melancton, Capito és még sok más neves teológus, csak Luther hiányzott.

A protestáns képviselők olyannyira nagyra értékelték Grynaeus közreműködését, hogy ezt írásba foglalták. Meglehet, hogy így akarták kifejezni Grynaeus iránt érzett szolidaritásukat és kinyilvánítani véleményüket a korábbi bázeli viszálytal kapcsolatban. Köszönő levelüket Bazel város tanácsának címezték, benne méltatva Grynaeust, s a tőle kapott segítséget, tudást, bölcsességet és keresztyéni igyekezetet, mely nagyban hozzájárult a Wormsban elért eredményekhez.²⁶

Bazel büszke volt professzorára, akit ennek jeléül 1541. május elsejei hatállyal megválasztottak az egyetem rektorául. Jellemző, hogy ezen a rektorválasztó-ülésen Karlstadt nem jelent meg. A rektor Amerbachtól lelkészi teendőkre hivatkozva írásban kérte kimentését.²⁷ A rektorságra pedig újra Amerbachot vagy tanítványát, Wissenburgot javasolta...

XIV. Grynaeus halála

A megtisztelő rektori címet sajnos nem sokáig viselhette. A Bázeli Krónikából megtudjuk, hogy 1541 nyarán elérte Bázelt az a pestis járvány, mely már előző évben Elzász több városában számtalan áldozatot követelt magának. Strassbourgban 13 200-an, nem ke-

vesebben Colmárban, s Rheinfeldben is mintegy 700-an vesztették életüket.²⁸ A fekete halál nem kímélte Bazel lakosait sem. Ennek vált áldozatául 1541 augusztus elsején, 48 éves korában Grynaeus. A járvány oly mértékben szedte áldozatait, hogy októberben a tanács elrendelte, hogy minden nap a munka megkezdése előtt, mindenki vegyen részt a templomában tartandó reggeli ima-áhitaton, s vasárnaponként együtt imádkozzanak Istenhez kegyelemért, irgalomért és a pestistől való megszabadulásért.²⁹

Grynaeus halálát követően a város tanácsa egy ezüst plakettet veretett, mely ma a bázeli Történeti Múzeum egyik tárlóját gazdagítja. Síremléke úgyszintén látható. A székesegyház kerengőjében, a nyugati folyosó falán könnyen rábukkanunk az ún. „Reformátorok-táblájára”, melyet 1542-ben, Myconius készíttetett, örök emléket állítva ezzel a bázeli reformáció három legjelesebb alakjának.³⁰ Bal oldalt Meier Jakab, Bazel polgármesterének, középen Ökolampad, a reformáció elindítójának és jobb oldalt Grynaeusnak, a reformáció jeles folytatójának epifátuma látható, rajta a következő felirattal: „Grynaeus Simonnak, Az itteni egyetem méltó rektorának dicsőséggel és örökkévaló emlékekkel – a latin, görög és héber nyelvben való jártasságáért, a teljes filozófia csodás világában és annak kutatásában való jártasságáért, és az igaz teológiának ismeretéért és gyakorlati alkalmazásáért – szenteltetett ez a sír.”³¹

Emlékét nem csak Bázelné őrizték. Barátja Melancton, Béza Tivadar és Camerarius mindig nagy tisztelettel adóztak személyének. Sőt, akadtak költők, akik latin gyászköltménnyel állítottak emléket neki.³²

XV. Néhány gondolat teológiai nézeteiről

Grynaeus nagy valószínűséggel már Bécsben megismerte Luther tanait. Lehet, hogy éppen a lutheri reformáció nézeteit vallók ellen, 1520 novemberében kiadott szankció miatt hagyta el az osztrák fővárost.

Weszprémi könyvének híradása szerint budai tartózkodása során nemcsak a görög irodalom és tudomány ismeretére oktatta a diákságot, hanem megismertette őket Luther reformiratainak főbb tételeivel.³³ A reformációhoz való csatlakozását ezért legkorábban az utolsó bécsi évekre (1519–20), legkésőbb a Wittenbergben töltött esztendőre (1522–1523) tehetjük.

Teológiai gondolkodását messzemenően meghatározták filozófiai ismeretei. Élete végéig elmélyülten olvasta, magyarázta és fordította az ókor nagy gondolkodóinak műveit. 1531 és 1538 között megjelentette bilingvis kiadásban Platón és Arisztotelész összes művét, az eredeti görög szöveg mellett saját latin fordításával.³⁴ Ebből következtethetünk arra, hogy a reálprezenciát (Krisztus valóságos jelenlétét) hirdető lutheri úrvacsorattal szemben miért inkább a Zwingli féle szimbolista úrvacsora magyarázatot fogadta el. Számára a szereztetési igékben szereplő „lét” ige (eszti, est, ist) tartalmát leginkább a „jelenteni” szóval lehet visszaadni: ...ez jelenti az én testemet, ill. ...ez jelenti az én véretem. Zwingli magyarázata szerint, ha a „lét” ige szó szerint értelmezzük, akkor a kenyérben és borban valóban testet és vért látnánk és

ízlésünk. Ezért számunkra Krisztus láthatatlan, ugyanakkor mégis valóságos jelenléte a szent jegyekben teljes értelmetlenség és lehetetlenség.³⁵

Tudjuk, éppen e nézetek miatt vált végérvényesen ketté a reformáció helvét és lutheri ága (Marburg 1529). Bucer Márton, Strassbourg reformátora minden igyekezetével azon volt, hogy a két irányt közös mederbe terelje. A harmincas években többféleképpen próbálkozott, hogy az úrvacsora kérdésében egység jöheszen létre. Grynaeus Bucerhez fűződő barátsága ellenére megvetett mindenféle olcsó kompromisszumot. Evvel kapcsolatban olvashatjuk Vadiánhoz, St. Gallen polgármesteréhez írott egyik levelében: „Egy olyan egység, mely nem a teljes igazságon alapszik, nem egység. Amennyiben azt nem az igazság vakító fényessége veszi körül, úgy önmagában hordozza későbbi vizsályok csíráját.”³⁶ A különböző nézeteket valló felek olykor még szemrehányást is tettek egymásnak, mégsem feledkeztek meg soha egymás kölcsönös megbecsüléséről, s a másik véleményének tiszteletben tartásáról.

XVI. Összegzés

Grynaeus Simont elsőrangú tudósként tartják számon. A görög nyelvben kevesen voltak hozzá hasonló felkészültségűek. Filozófiai érdeklődése kiterjedt majd minden szerzőre. A teológiában inkább teoretikus, mint gyakorlati. Tudományos tevékenysége olyan széles skálájú, hogy tulajdonképpen felölelhetetlen. A legfontosabbakhoz kapcsolódott (amivel egy ember foglalkozhat): Istenhez, emberhez és a természethez. Tudóssága Európa-szerte elismert, voltak tanítványai Itáliában, Angliában, Lengyelországban és Magyarországon. Személye minden, a bázeli egyetemet e korszakban érintő eseményben meghatározó. Őszinte kegyesség, jámborság, egyszerűség, szerénység, segítőkészség és becsületesség jellemezte. Nagyon barátkozó, mindenkit elfogadni tudó. Elég, ha csak néhány nevet említünk, akikhez szoros kapcsolat, barátság fűzte: Erasmus, Melancton, Luther, Zwingli, Ökolampad, Bullinger, Bucer, Kálvin, Mórú Tamás, VIII. Henrik és sorolhatnánk tovább. A Grynaeus család nevét ő tette elsőként híressé, mely Bazelben három évszázadon át a későbbi utódok által is, mint fényes csillag világított tovább.

XVII. A Grynaeus nemzetség néhány jelesebb alakja³⁷

Ebben az utolsó fejezetben felsoroljuk a Grynaeus családnak azon tagjait, akik a humanista tudós professzorhoz hasonlóan hírnévre tettek szert, s neveiket örökre beírták Bazel városának szellemtörténetébe.

Grynaeus Simon egyetlen fiát Sámuel (1539–1599) már említettük. 1591-től, mint Bazel város jogtanácsosa működött. Sámuel két fia közül Simon [2] (1571–1621) a bázeli gimnázium tanára, Jakab János [1] (1588–1643) pedig egy áruház jegyzője lett.

Simon [2] egyetlen fia újra egy Sámuel [2] (1595–1658), aki 1618-tól diakónus, majd 1631-től haláláig a St. Leonhard templom parókusa. Sámuel [2] életben maradt fiai közül János [1] (1620–1688) lelkész, majd dékán lett, s hét gyermek apja.

Ezek közül az egyik: Sámuel [3] (1655–1706) lelkész lett. Sámuel [3] fia János [2] (1705–1744) a teológia professzora és híres orientalista (keletkutató), valamint a Bazelben fogalommal vált „Frey-Grynaeischen Institut” társalapítója, mely egy 10 000 kötetből álló teológiai könyvtárat is magába foglalt. A másik: Simon [3] (1664–1724), aki az utolsó bázeli Grynaeus Simon [4] (1725–1799) nagyapja. Ez utóbbi francia és angol könyvek mellett lefordította a Szentírást a felvilágosodás kora „ízlésének” megfelelően.

Fentebb említettük, hogy a tudós Grynaeus heidelbergi évei alatt maga mellé vette bátyjának, Griner Jánosnak Tamás nevű fiát, aki 1512-ben született Veringendorfban. Tanulmányait elvégezve a berni egyetem görög és latin szakos professzora lett, majd 1556-tól haláláig (1564) a Bazel melletti Rötelnben lelkészkedett. Tamás négy fia közül: az első Theophilus (1534–1583) Lörach, Röteln majd Sissach lelkésze. A második fia, Simon [5] (1539–1582) tanári pályára lépett, Heidelbergben az orvostan doktora és a matematika professzoraként működött, majd a kialakult vallási feszültségek miatt Bazelbe jött; s az etika professzoraként adott elő egészen haláláig. A harmadik fiút János Jakabot [2] (1540–1617, augusztus 3.), 1564-ben a teológia doktorává avatták Tübingenben, majd Rötelnben parókus lelkész. 1575-ben Bazelbe jött, ahol az Ótestamentum professzora lett. 1583-ban meghívást kapott Heidelbergbe, s mint a teológia professzora működött. Írói tevékenysége is jelentős. Több lelkitartalmú írását (pl. *Trostbüchlein in Pest-Zeiten*) és számos prédikációját kiadták. A negyedik fia Tobiás (1545–1587) a bázeli St. Péter templom gondnoka.

Grynaeus, Tamás nevű unokaöccse mellett pártfogásba vette másik bátyjának, Griner Jakabnak fiát, Fülöpöt (+1564) is, aki neves ónöntő mesterként működött Bazelben.

Befejezésül megemlíti, hogy a Grynaeus családnak Magyarországon is élnek leszármazottjai, köztük a neves ideggyógyász, Dr. Grynaeus Tamás, budavári evangélikus gyülekezetünk tagja.

Blázy Árpád

JEGYZETEK

1. Zeitschrift für Hohenzollerische Geschichte 1988 Band 24 29. old. – 2. Zeitschrift für Hohenzollerische Geschichte 1986 Band 22 42. old. 6. jegyz. – 3. Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből – szerkesztette Dr. Fabiny Tibor M.E.E. Sajtóosztálya, 1984. 140. old. („Nos mira libidine ludentes Budae, Grynaeus scortando, ego aurum colligendo summa avaritia”) – 4. Wessprémi István: *Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biogr.* IV. 671. old. Budapest-Medicina 1970. – 5. l.: 2. 42. old. 5. jegyz. – 6. W. Th. Streuber: *Basler Taschenbuch auf das Jahr 1853.* Basel 1853. 11. old. – 7. uo. 14. k. old.; Faber néhány évvel később (1532–33) Bécsben Dévai Mátyást is protestáns nézetei miatt vetette börtönbe. – 8. uo. 16. old. – 9. Guil. Theod. Streuber: *Simonis Grynaei clarissimi quondam academiae Basiliensis theologi ac philologi epostolae Basiliae MDCCCXLVII.* 38. old.: „Primum omnium esse, ubi verbo Dei sit locus...” – 10. l.: 1. 28. old. – 11. l.: 6. 23. old.; Az 1531-es Livius kiadásban pedig Grynaeust „vir provehendis liberalibus studiis natus”-nak tartja Erasmus, l.: 2. 44. old. 12. jegyz. – 12. *Die Universität Basel von den Anfängen bis zur Gegenwart 1460–1960.* Basel 1960. 209. old. – 13. *Basler Jahrbuch 1911.*: Gauss: *Die Berufung des Simon Grynaeus nach Tübingen*, 96. old. – 14. *Blätter für württembergische Kirchengeschichte*, 68/69 Jahr-

gang 1968/1969. Folge 3 Jg (1948–1978): Bernd Moeller: Neue Nachträge zum Blarer Briefwechsel 65. old. – 15. Traugott Schiess: Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer 1509–1548 – Freiburg 1908. Band I. Nr. 596. 703–704. old. – 16. Kónya István: Kálvinizmus és társadalomelmélet. Akadémia Kiadó, Budapest 1979. 131. old. – 17. Hermann Barge: Andreas Bodenstein von Karlstadt. II. Teil Leipzig 1905. 478. old. – 18. Dr. K. R. Hagenbach: Johann Oekolampad und Oswald Myconius, die Reformatoren Basels. Elberfeld. 1859. 371. old. – 19. Professoren der Universität Basel aus fünf Jahrhunderten, Basel 1960. 32. old. – 20. Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és tragédiája. Holnap Kiadó, 1993. 173. old. – 21. l.: 17. 491. old. – 22. uo. 493. old. 255. jegyz.: „Jam si maxime in has leges concedo et plenum adversariis triumphum permitto, collegam hunc quomodo laturus sim, qui ferre neminem iam propter animi intemperiem potest, non video.” – 23. uo. 494. old. – 24. uo. 496. old. – 25. Dr. Szántó Konrád O.F.M.: A Katolikus Egyház története. II. kötet Ecclesia 1985. Budapest, 54. old. – 26. l.: 1. 26. old. – 27. l.: 17. 609. old.: „S. Excusabit absentem me, Rector Magnifice, ministerium ecclesie, ... nam duos in matrimonium hodie coniungere me oportet. Caeterum ego, se votum meum desideratur, in rectorem eligo vel tuam dominationem vel D. doctorem Wolfgangum Wissenburgium. Vale in domino feliciter. Dat. Basileae Maio 1 anno MDXLI obsequiosus Andreas Carolostadius – 28. l.: 6. 40. old. – 29. l.: 17. 503. old. – 30. l.: 18. 380. old. – 31. A kerengőben készített fénykép alapján: „Dn. Simoni Grynaeo alamae huius academie rectori, et laude, et memoria sempiterna ob lingvarum latinae, graecae, et hebraicae peritiam, omnis que phiae ad miraculum usque cognitionem, ob theologiae verae scientiam et usu, digno, monumentum hoc dicatur. – 32. l.: 1. 27. old. – 33. l.: 4. – 34. l.: 2. 42. old. 7. jegyz. – 35. U. Gäbler: Huldrych Zwingli. München 1983. 118k. old. – 36. l.: 13. 122. old. – 37. l.: 1. Vö. 28–29. old.: Basler Zeitschrift für Geschichte u. Altertumskunde. Bd. XVI. 1. Heft: Roth Carl: Stammtafeln einer ausgestorbener Basler Gelehrten Familien 398–401. old.

IRODALOM

1. Dr. Streuber, W. Th.: Basler Taschenbuch auf das Jahr 1853. Basel 1853. – 2. Die Universität Basel von den Anfängen bis zur

Gegenwart 1460–1960. Basel 1960. – 3. Professoren der Universität Basel aus fünf Jahrhunderten. Basel 1960. – 4. Streuber, Guil. Theod.: Simonis Grynaei clarissimi quondam academiae Basiliensis theologi ac philologi epistolae. Basiliae, Impensis J. G. Neukirch. MDCCCXLVII. – 5. Robinson, Hastings: Original Letters relative to the english reformation. Cambridge: printed at the university press. M.DCCC.XLVII. – 6. Schiess, Traugott: Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blaurer 1509–1548. Freiburg 1908. – 7. Prof. D. Staehelin, Ernst: Das Buch der Basler Reformation. Basel (Helbing & Lichtenbahn) 1929. – 8. Archiv für Reformationsgeschichte / Festschrift für Hans von Schubert zu seinem 70. Geburtstag: Prof. Dr. Staehelin, Ernst: Die Entstehung der evangelisch-theologischen Fakultät in Basel. Ergänzung Bd. 5. Leipzig 1929. – 9. Beiträge zur vaterländische Geschichte: Burkhardt-Biedermann: Die Erneuerung der Universität zu Basel in den Jahren 1529–39. Basel 1896. – 10. Dr. Thommen, Rudolf: Geschichte der Universität Basel 1532–1632. Basel 1889. – 11. Basler Jahrbuch 1911.: Gauss, K.: Die Berufung des Simon Grynaeus nach Tübingen 1534/35. Basel 1911. – 12. Blätter für württembergische Kirchengeschichte 68. u. 69. Jahrgang Folg. 3. Jg. 48 (1948–1978): Moeller, Bernd: Neue Nachträge zum Blarer Briefwechsel. 1968/69. – 13. Müller, E. F. Karl: Die Bekenntnisschriften der reformierten Kirche. Leipzig 1903. – 14. Hagenbach, K. R.: Johann Oekolampad und Oswald Myconius die Reformatoren Basel. Elberfeld 1859. – 15. Barge, Hermann: Andreas Bodenstein von Karlstadt I-II. Teil. Leipzig 1905. – 16. Steinmann, Martin: Johannes Oporinus (Dissertation). Basel & Stuttgart 1966. – 17. Dr. Fabiny Tibor szerkesztésében: Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből. M.E.E. Sajtóosztálya, Budapest, 1984. – 18. Wespri István: Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia IV. k. Budapest–Medicina 1970. – 19. Zeitschrift für Hohenzollerische Geschichte Band 22.: Rädle, Herbert: Ein bisher unbeachteter Lebenslauf des Veringendorfer Humanisten Simon Grynaeus aus dem Jahr 1587. Sigmaringen 1986. – 20. Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Bd. XVI. 1. Heft: Die berufliche Stellungen Oekolampads; Roth, Carl: Stammtafeln einer ausgestorbener Basler Gelehrten Familien. Basel 1936. – 21. Különlenyomat az Antik Tanulmányok 1964. évi 3–4. számából: Borzsák István: Simon Grynaeus – a Corvin-könyvtár őre? Budapest 1964.

KITEKINTÉS

Leuenbergi Nyilatkozat

(A Leuenbergi Tanbeli Párbeszéd Végrehajtó Bizottságának nyilatkozata a Leuenbergi Konkordia elfogadásának 20. évfordulója alkalmából)

1973. március 16-án fogadták el egyhangúlag az európai reformatori egyházak konkordiáját (a Leuenbergi Konkordiát) az evangélikus, református és uniált egyházak képviselői a Basel közelében fekvő Leuenbergben. Mostanig több mint 80 egyház csatlakozott hozzá hivatalosan és még többen érdekeltek benne. Az aláíró egyházak szószéki és úrvacsorai közösséget vállalnak egymással „abban a meggyőződésben, hogy együtt részesednek Jézus Krisztus egy egyházában” (L K 34). Ez a megegyezés megkülönbözteti a Leuenbergi egyházközösséget más ökumenikus munkaközösségektől, konferenciáktól és tanácsoktól. Az egyházközösséget tanbeli párbeszéd és nagygyűlések révén mélyítették el és erősítették meg.

Hálással tekintünk vissza a Konkordiával megtett

20 évre. Ma kijelentjük: A reformáció által meghatározott egyházak közössége Európában beigazolódtott. De meg kell erősíteni és el kell mélyíteni azt. Itt az idő, hogy a Leuenbergi egyházközösség az eddiginél is láthatóbb alakot öltson.

I. Kihívások

Az európai ideológiai konfrontáció megszűnése fölötti lelkesedés és az európai összetartozás érzésének megerősödése után az egymásratalálás folyamata Európában megakadt, sőt veszélybe került. Az igazán „összeurópai” egyesülés folyamatát új korlátok és ellentétek fenyegetik, szegények és gazdagok, nemzetek és népcsoportok között. Miközben Nyu-